

Yusufeli Masallarının Performans (İcra) Kuramına Göre İncelenmesi

Analysis of Yusufeli Tales According to Performance (Execution) Theory

Derleme Makalesi – Review Article

Ayşe ÇELİK KAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., aysekancelik@gmail.com

ORCID Numarası | ORCID Numbers: [0000-0002-6884-220X](https://orcid.org/0000-0002-6884-220X)

Halil Altay GÖDE

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, halilgode@sdu.edu.tr

ORCID Numarası | ORCID Numbers: 0000-0003-2132-0671

Öz

Artvin, bünyesinde barındırdığı kültür çeşitliliğinin sözlü anlatılara olan etkisinden dolayı farklı bir ildir. Gürcü, Laz ve Ahıska Türklerinin anlatı geleneğine katkıları metinlerde hissedilmektedir. Artvin ilinin Yusufeli ilçesi; örf, adet, gelenek ve göreneklerini hala canlı tutan ilçelerden biridir. Sözlü anlatılardan masal geleneği, ilçede canlılığını korumaktadır.

Bu çalışmada, unutulmaya yüz tutmuş halk anlatılarından masal üzerinde durulmuştur. Yapılan saha çalışması sonucunda derlenerek elde edilen 40 masal, performans kurama göre incelenmiştir. Çalışmada derleme yöntemlerinden gözlem kullanılarak veriler toplanmıştır. Gözlem yöntemi aracılığıyla dinleyici, anlatıcı ve bağlam üçlüsü yerinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yusufeli, Derleme, Masal, Performans kuramı.

Abstract

Artvin is a different province due to the impact of its cultural diversity on oral narratives. The contributions of Georgian, Laz and Meskhetian Turks to the narrative tradition can be felt in the texts. Yusufeli district of Artvin province is one of the districts that still keeps its customs, traditions and customs alive. The tradition of fairy tales from oral narratives maintains its vitality in the district.

In this study, the tale, which is one of the folk narratives that has sunk into oblivion, is emphasized. 40 fairy tale performances obtained by compiling the results of the field study, execution according to the theory. In the study, data were collected using the compilation method. The trio of listener, narrator and context was examined in situ through the method of observation.

Key Words: Yusufeli, Rewiew, Tale, Performance theory.

Giriş

Sosyo-kültürel anlamda folklor araştırmaları, genel itibarıyla somut ve soyut malzeme çeşitliliğine göre iki ana grupta yoğunlaşmaktadır. Kültürel unsurların somut ve soyut verileri, folklorun yanı sıra sosyoloji, psikoloji, arkeoloji, antropoloji, etnografya ve sanat tarihi gibi diğer sosyal bilim kollarının ilgi alanına da girmektedir. Bilindiği gibi Türk folklor araştırmalarının temel amaçlarından birisi, mahallî kültürel unsurları ulusal kültüre, ulusal kültürel unsurları da evrensel kültüre taşımaktır. Bu sürecin başlangıcı olan mahallî kültür araştırmaları, küreselleşme sürecinde yerel unsurların öneminin giderek artmasıyla daha da değerlendirilmiştir. Doğu Karadeniz bölgesinin küçük bir ili olan Artvin, sınır il olması hasebiyle göç yolu üzerinde yer almış, birçok etnik kökenden insanların sığındığı liman olmuştur. Artvin iline bağlı Yusufeli ilçesi, barındırdığı çeşitli kültürlerin unsurlarını, kendi bünyesinde harmanlayarak yeni sentezler oluşmasına vesile olmuştur.

Yusufeli’nde halkbilimi unsurları tespit edilmeye çalışılırken bu unsurların geçmişten günümüze değişimi incelenmiş, günümüzde hangi halkbilimi unsurlarının yaşatıldığı veya yaşatılmaya çalışıldığı

belirlenmeye çalışılmıştır. Derleme esnasında görüşülen kişiler, örneklem bağlamında kaynak kişiler listesinde verilmiştir. Kaynak kişilerden elde edilen masallar, yazıya geçirilerek metin üzerinden daha kolay çalışma yapılması amaçlanmıştır.

Halkbilimi, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını kısaca kendini oluşturan bütün unsurları inceleyerek bunların birbirleriyle olan durumlarını ortaya koyan bir bilim dalıdır. Buradan hareketle çalışma, Yusufeli genelinde halkbilimi bakış açısıyla bir masal çalışmasının olmaması nedeniyle yapılmıştır. Bu çalışmadaki amaç, sözlü kültürel unsurlardan masalı, kayıt altına almaktır. Böylece gelecek kuşaklara Yusufeli masalları aktarılacaktır.

Artvin masalları üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Ülkü Önal'ın; “*Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli'den Masallar ve Halk Hikayeleri*” adlı eseri üç bölümden oluşmaktadır. Şavşat ilçesinden 4 masal metni; “*Aslan, Yılan, Üç Yolcu ve Altun*”, Ardanuç ilçesinden 2 masal metni; “*Aslan, Melikşah*” kaynak kişi bilgileriyle yer almaktadır. Eserde Yusufeli ilçesine ait masal bulunmamaktadır. Mustafa Eren; “*Üç Akıl Masalının Ulubey (Ordu) ve Yusufeli (Artvin) Varyantının Mukayesesi*” makalesinde masal metinlerindeki olayın ve motiflerin benzerliği ele alınarak aynı kökten gelme ihtimali üzerinde durulmuştur. Yusufeli masallarıyla ilgili bu iki çalışma yapılmış olsa da Yusufeli genelini kapsamamıştır.

Çalışma kapsamında derlenen 40 masal metni “*Artvin Yöresinden Derlenen Masallar Üzerinde İncelemeler*”¹ başlıklı doktora tezi çalışmasında yer almaktadır. Kaynak kişilere dair bilgiler, listelenerek verilmiştir. 23 kaynak kişiden oluşan masal anlatıcılarının eğitim durumları, meslekleri, yaş, cinsiyet ve köylerine dair bilgiler tablo halinde verilmiştir.

Performans (İcra) Kuramı

Ortaya çıkan kuram ve yöntemler halkbilimi ürünlerini inceleyerek bu ürünlerin oluşum ve gelişim aşamalarını ele alıp edebi yönünün ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bağlam merkezli kuramlar içerisinde ayrı bir öneme sahip olan performans kuramı, halk bilimi araştırmalarında da farklı bir öneme sahiptir.

Halk, halkbilimi terimleri 20. yüzyılda tam olarak değerini bularak bilimsel çerçevede yerini almıştır. Bilimsel olarak sınırların belli olması ve araştırmalarının çeşitlenmesiyle halkbilimi, sıra dışı kavramlardan uzaklaşmıştır. Halkbilimi, kentten geniş alanlara yayılarak daha fazla çalışma alanı kazanmıştır. Bu geniş çalışma alanı, performans kuramını oluşturmaktadır.²

Kapsamlı çalışmaların bilimsel çalışmalarla desteklenmesi ile yapılan araştırmalar, halkbilimi kavramının geniş alanlar bulmasını sağlamıştır. Sözlü kompozisyon kavramının ortaya çıkışının etkisiyle gelişime açık bir bağlam bulan performans kuramı, halk edebiyatı yaratmalarında kullanım alanını genişletmiştir. Farklı dil okullarının etkisi ile yöntemin oluşması ve gelişmesi hızlanmıştır. Moskova ve Prag dil okullarından Roman Jacobsen ve E. Saussure dil bilim alanında ortaya attıkları edebi yaratmalardaki teorik söylemlerle kurama katkı sağlamışlardır. Bağlama bağlı gelişen düşünce, halkbilimciler tarafından olumlu karşılanmıştır.³

Performans kuramı üzerine ilk dikkat çeken isim Noam Chomsky'dir. Bununla birlikte Dundes tarafından yayınlanan “*Doku, Metin, Bağlam*” makalesi, performans kuramının ilk gelişim çizgisi olarak değerlendirilmektedir. Dundes⁴, herhangi bir kişinin bir halk bilgisi unsurunun dokusunu (texture), metnini (text) ve bağlamını, doğal şartlarını (context) göz önünde bulundurarak açıklayabileceğini söylemektedir. Bir araştırmacı için bu üç unsurdan biri yeterli değildir. Bağlam olmadan metnin eksik kalacağını söyleyen Dundes için bağlamın olmadığı koşullarda da metnin kayıt altına alınması önem arz etmektedir. Doku, metin, bağlam üçgeninde ele alınan bu kuram, performans üzerine yoğunlaşmaktadır. Performans sadece metni değil ayrıca metni oluşturan unsurları da ele alması bakımından önemlidir.⁵

¹ Bu makale “*Artvin Yöresinden Derlenen Masallar Üzerinde İncelemeler*” başlıklı doktora tezinden alıntılar yapılarak oluşturulmuştur.

² Öcal Oğuz vd., *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2008, s.87.

³ Metin Ekici, *Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yayınları, Ankara, 2018, s.86- 87.

⁴ Alan Dundes, “*Doku, Metin ve Konteks*”, (çev., Metin Ekici), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz vd.), Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2006, s.61.

⁵ Oğuz vd., a.g.e., s.88.

Günümüzde de etkinliğini sürdüren bu kuram, bağlamsal kuramlar içerisinde kapsayıcı bir yöntem olarak ele alınmaktadır.

Dan Ben Amos'a göre halk bilgisi ürünü incelenirken, “*bireysel boyut, sosyal boyut ve anlatı (söz) boyutu*” birlikte ele alınmalıdır. Sosyal çevre hem folklor için hem de bu üç unsur için elzemdir.⁶ Halk anlatılarının oluşturulması, yaratılması, yeniden yaratılması onu anlatanın belli bir birikime sahip olmasına bağlıdır. Bu durumda sözlü anlatıların yazıya geçirilmesi incelenmesine olanak sağlamak için gereklidir. Fakat yazıya aktarılmasında birtakım sorunlar doğmaktadır. Bunlar metnin aslına uygun yazıya geçirilip geçirilmemesi, kaynak kişiye ait bilgilerin doğruluğu, anlatıcının bulunduğu çevre, zaman gibi sorunlardır.

Bağlam olmadan masal metnini cansız bir bedene benzetmek yerinde olacaktır. Halk anlatılarının içerisinde bulunduğu konteks göz ardı edilmeden anlatıların yayılmaları, yaratılmaları ve yeniden yaratılmaları bir bütün olarak incelenmelidir. Bağlamsız incelenecek bir metin eksik bir çalışmadan ileri gidemeyecektir. Ele alınan masalın anlatıcısı, dinleyici kitlesi ve metnini ele almadan yapılacak çalışma gerçekçi bir çalışma olmayacaktır.⁷ Masal, performans kuramında daha çok anlatıcı, dinleyici ve anlatılanı ele alan çalışmalarla incelenmektedir. İnceleme öncelikle, derleme çalışmasından yola çıkılarak halk anlatısını ele almaktadır. Kuram, bu anlayışla yaratılan ürünü canlı olarak incelemektedir. Bu inceleme, ürünü ortaya çıkaran unsurların önemini artırmaktadır. Derlemeci ve derlemenin önemi bu noktada büyüktür.

Performans kurama göre bir çalışmanın yapılması demek, derleme yönteminin kurallarına uygun bir çalışmanın yapılması demektir. Derleme çalışması yürütülürken amaç sadece metne, en iyi metne ulaşmak olduğunda söz konusu çalışmanın performans kurama göre değerlendirilmesi yanlıştır. Ekici, bu durumu aydınlatarak derleme çalışmalarında yapılan yanlışlıkları ve giderilmesi gereken eksiklikleri çalışmasında belirtmiştir. Bunu Köroğlu derleme çalışmalarından örnek vererek aydınlatmıştır. Ekici'ye göre, derleme çalışması metne ulaşmakla birlikte o metni oluşturan bağlam ve dokunun da kayıtlı altına alınmasını gerekli kılmaktadır.⁸

Masal yaratıldığı kültürden başka bir kültüre geçişinde kimi değişikliklere uğrasa da özünü koruyarak geçmektedir. Sosyo-kültürel ortamını terk ederek farklı bir yer ve zamanda anlatılan masallar, özünden izler taşımaktadır. Yapılacak ayrıntılı bir inceleme sonucu masal anlatıcısının metne ekleme ve çıkarmaları, sosyal ve kültürel unsurlar, anlatıcının o anki psikolojisi, dinleyicilerin tepkilerinden izler bulmak mümkündür. Masal, ait olduğu kültürde incelendiğinde icracıdan kaynaklı değişikliklerin tespiti kolaylaşmaktadır.⁹

Halk anlatıları, sözlü gelenek içerisinde dünden bugüne anlatıla gelmiştir. Sözlü anlatının olduğu yerde dinleyicilerin sayılmaması veya anlatılan metnin görmezden gelinmesi mümkün değildir. Anlatılan metnin tekrar edilmesi, söz konusu metnin yeniden yaratılmasına imkân sağlamaktadır. Sözlü kültür, bu bakımdan canlı bir olgudur.

Performans kurama göre masal incelemeleri 2000 yılından itibaren artmıştır. Halkbilimi alanında performans kuramı kullanılarak yapılan çalışmalardan kitap haline getirilenler şunlardır; İsmail Görkem¹⁰, Mehmet Naci Önal¹¹, İlhan Başgöz¹², Nilgün Çıblak Coşkun¹³.

⁶ Dan Ben-Amos, “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (çev., Metin Ekici), Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2006, s.41.

⁷ Dundes, a.g.e, s.48.

⁸ Metin Ekici, “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin Önemi”, *Milli Folklor*, sayı:39,1998, s. 25-34.

⁹ Dan Ben-Amos,“Halk Bilgisinin (Folklorun) Bağlamı: İmalat ve Beklentiler”, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-3*, (çev., Metin Ekici), Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 254.

¹⁰ İsmail Görkem, *Halk Hikâyesi Araştırmaları Çukurovalı Aşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

¹¹ M. Naci Önal, *Muğla Masalları*, Muğla Üniversitesi, Muğla, 2011.

¹² İlhan Başgöz, *Türkümlü Aşk Hikâyeleri Bir Gösterim Olarak*, Pan Yayınları, İstanbul, 2012.

¹³ Nilgün Çıblak Coşkun, *Alevi Cemlerinde Nefesler*, Otorite Yayınları, İstanbul, 2014.

Yusufeli Masallarının Derlenmesine İlişkin Bilgiler

Derleme ve İnceleme Modeli

Derleme kavramı, halk edebiyatı ürünlerinin kaybolmasını veya yok olmasını önleyerek nesilden nesle aktarılmasını sağlamak amacıyla yapılan, belirli sorular çerçevesinde halk ürünlerinin kaynak kişilerden toplanması olarak açıklanabilir. Derleme, “*halk bilgisi yaratmalarının belli bir zamanda, belli bir yerde, belli bazı araç ve yöntemleri kullanan uzman halkbilimci veya amatör olarak halkbilimine ilgi duyan kişi veya kişilerce, halk bilgisi ürünlerini yaratan, yeniden yaratan, taşıyan, nakleden ve icra eden kişilerden sözlü, yazılı ve görsel olarak kaydedilmesi ve maddi ürünlerin toplanması işidir.*”¹⁴

Halk edebiyatı anlatımlarının belli bir zaman diliminde belli bir kişi veya kişiler tarafından amatör veya halk bilimci ile kaynak kişiden alınan bilgilerin yazılı veya sözlü olarak kayda geçirilmesini sağlayan kişiye derlemeci denilmektedir. İyi bir derlemecide bazı özellikler bulunmaktadır. Bunlar:

- Derlemeci, derleyeceği malzemenin özelliklerini tanıyan bir kişi olmalı
- Derlemede kullanılacak yöntem bilgisine sahip olmalı
- Derlemede kullanılacak kayıt araçlarının kullanım bilgisine sahip olmalı
- Derleme sonrasında kullanılan sınıflandırma ve analiz bilgisine sahip olmalı
- Derleme yapılacak ortamlarda çalışabilecek fiziksel ve psikolojik özelliklere sahip olmalı.¹⁵

Yusufeli masalları ile ilgili yapılan bu çalışma, yukarıda bilgisi verilen performans kurama göre yapılmıştır. Saha çalışması süresince kaynak kişilerle yüz yüze görüşme yapılarak önceden hazırlanan soruların cevapları ses kayıt cihazıyla ve kamerayla kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişiler izin verdiği ölçüde fotoğrafları çekilmiştir.

Derlenen masalların ne zaman, nerede, kimden ve nasıl elde edildiğini belirten bilgilerin yanlış olma olasılığı olmamakla birlikte bağlamın tam olarak verilme imkânı sınırlıdır.¹⁶ Yapılan saha çalışmasında salt masal aranmamış, halk anlatı ürünlerinden, bilmece, ninni, mâni, tekerleme gibi ürünlerde derlenmiştir. Derlenen maniler “*İşlevsel Kuram Bağlamında Yusufeli (Artvin)’nde Mâni Söyleme Geleneği*”¹⁷ başlığı ile yayınlanarak bilim dünyasına katkı sunulmuştur. Kaynak kişilerin eğitim bilgisi, yaşı, cinsiyeti, masalı kimden öğrendiği, deneyimleri, yaşadığı ortam hakkında düşünceleri, gelenek-görenekleri, masal anlatım ortamı hakkında hem o an hem de geçmişteki ortamlar hakkında bilgiler kayıt altına alınmıştır. Buradan hareketle masalların bağlam durumları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Masal derlenen kaynak kişiler genelde görüntü alınmasından rahatsız olmuş ve uzun süre görüşmeyi kabul etmemişlerdir. Yaylalarda yaşayan kaynak kişilerle uzun muhabbetler kurulmuş olsa da görüntü alınmasına onlar da izin vermemiştir. Kaynak kişilerle genellikle evlerinde görüşme sağlanmıştır. Bunun dışında kişinin isteği üzerine kahvehanelerde, bahçede, köy meydanlarında da görüşmeler yapılmıştır. Kimi kaynak kişiler şahsi bilgilerini bizlerle paylaşmakta sorun görmezken kimi kaynak kişiler bilgilerini vermekte sakınca görmüş ve bizlerle bilgilerini paylaşmak istememiştir. Kaynak kişilerin bir ya da daha çok masal anlatmasına bakılmaksızın bu bilgiler alınmak istenmiştir. Kimi masal bilen kaynak kişiler ise “*boş işler*” için vakti olmadığını dile getirmiştir.

Derleme çalışmasında kaynak kişilere yöneltilen sorular önceden oluşturulmuştur. Söz konusu sorular oluşturulurken Sakaoğlu¹⁸ ve Ekici’nin¹⁹ çalışmaları dikkate alınmıştır. Sorular kaynak kişileri sıkmadan, kimi zaman sohbet arasında kimi zaman da masaldan sonra kaynak kişilere yöneltilmiştir. Derleme çalışmasının yapıldığı günün akşamında kaydedilen masallar yazıya geçirilmiştir.

Çalışmada kaynak kişilerin masal anlatma özellikleri, anlattığı masal metninin değişim ve dönüşümü, metnin hacmi, anlatılan masal sayısı, masalı kimden öğrendiği, yetiştikleri masal ortamı esas

¹⁴ Ekici, 2018, s.25-26.

¹⁵ Oğuz vd., a.g.e, s.48-50.

¹⁶ Dundes, a.g.e, s.49.

¹⁷ Ayşe Çelik Kan ve Hatice Kitapçı, “İşlevsel Kuram Bağlamında Yusufeli (Artvin)’nde Mâni Söyleme Geleneği”, *Asya Studies*, sayı: 19, 2022/Bahar, s.123-130.

¹⁸ Saim Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2010, s.338-340.

¹⁹ Ekici, 2018, s.154.

alınmıştır. Yapılan değerlendirme sonucu masal anlatanların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu saptanmıştır. Kadınlar arasında etkinliklerin daha çok olması böyle bir durumun meydana gelmesine vesile olmuştur. Kadınların; erişte kesme, yufka açma, altın günü, kısır günü gibi toplu yapılan faaliyetler kültürel aktarım süreci için uygun ortamı sağlamaktadır. Bu nedenlerle kadınlar arasında sözlü anlatı geleneğinin daha yaygın olduğu kanısına varılmıştır.

Derleme Yeri

Derleme yeri, halk bilgisi ürününün yaratıldığı veya icra edildiği ortam olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle yaratılan veya icra edilen halk ürününün bulunduğu ortamın önemi bağlam için kıymetlidir. Doku ve bağlamın eksiksiz olmasına dikkat edilen çalışmada, masal anlatıcısının bulunduğu ortam ve bu ortamın onda oluşturduğu duygu durumları gözlem altına alınmıştır.

Yusufeli masalları derleme çalışması, Yusufeli merkezi dahil olmak üzere 65 köyü kapsamaktadır. Bu kapsamda Yusufeli ilçesine bağlı 65 köyden 30 köyde derleme çalışması yürütülmüştür. Dağınık yerleşimden ve kışın köylerde yaşayanların şehre göçünden dolayı her köye gidilememiştir. Köy seçimi, dağ köylerinden merkeze doğru bir plan gözetilerek yapılmıştır. İlk olarak dağ köylerinde derleme çalışması yürütülmüştür. Merkez köylerde masal anlatma geleneğine rastlanmadığı ya da anlatanların bulunamaması sonucu tekrar merkezden uzak köylere gidilmiştir.

Derleme Süreci

Derleme alanının belirlenmesi ve gerekli donanımın sağlanması sonucunda alan çalışmasına başlanmaktadır. Bu alan çalışması, yapılacak araştırmanın ve elde edilecek halk ürününün bulunması, elde edilmesine göre değişmektedir. İlk olarak belirlenen alanın fiziki, coğrafi ve beşerî özellikleri üzerine geniş bir araştırma yapılması gerekmektedir. Yapılan araştırma neticesinde gerekli değerlendirme ve özellikler sıralandıktan sonra çalışma alanına yönelim sağlanmaktadır.

Saha çalışmasına başlamadan önce, Yusufeli bölgesinde gidilecek köy ve yaylalar belirlenerek kolaylık sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Yusufeli merkez ve merkeze bağlı köylerde çalışmaya başlanmıştır. Yusufeli merkeze gidildiğinde merkez köy muhtarı olarak görevli kişi ve kişilerle birebir görüşme yapılmış, hangi köy veya yaylalara çalışma için gidilmesi gerektiği hakkında bilgiler alınmıştır. Merkez muhtarından kaynak kişilere yönlendirme yapılmış, gerekli görüldüğünde kaynak kişiler telefonla aranarak bilgi verilmiştir. Merkeze bağlı köylerde kaynak kişilere ulaşılarak derleme yapıldıktan sonra nüfus bakımından en küçük köy olan Dereiçi köyüne geçilerek köy muhtarı ile görüşmeler yapılmıştır. Muhtarların haberi ve izni olmadan köylere gidilmemiştir. Gidildiği takdirde köylü halkının bizleri dolandırıcı zannetmesi, gösterilen belgeler ve kimliklere itibar etmemesi bizlerin muhtarlarla iş birliği yapmasını mecbur kılmıştır.

Derleme çalışmasında, çalışmaya dahil edilen köyler tek tek gezilmiş, masal çalışması yapılmıştır. Yusufeli masalları saha çalışması iki yıl sürerek 10.12.2020 ile 15.07.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Kaynak Kişi

Sağlam, güvenilir bilgilerin edinildiği kişiler olarak adlandırılan kaynak kişiler çalışmanın bel kemiğini oluşturmaktadır. Ekiciye göre kaynak kişi tanımı, “*halk bilgisi ürünlerini ilk defa yaratan, yeniden yaratıp nakleden, gerekli durumlarda bunların bütünü veya ana özelliklerini aktarabilen veya icra edebilen ve de bunların derlemeciler tarafından yazılı, sözlü ve görsel olarak kaydedilmesi için sunumunu yapabilen kişilere kaynak kişi denir*” şeklindedir.²⁰

Saha çalışmalarında derleme, fiziki olarak ne kadar zor ise aynı şekilde bulunan kaynak kişi de bir o kadar önemli ve değerlidir. Kaynak kişiden edinilen bilgiler güvenilir ve sağlam olmak zorundadır. Bu nedenle kaynak kişi, elde edilecek bilgi düzeyinde tekrar önem kazanmaktadır. Elde edilecek bilginin güvenilirliği ve sağlamlığı kaynak kişiye bağlıdır. Derlemeci elde edeceği bilgiyi güvenilirlik çerçevesinde ele alması gerekmektedir. Derleme esnasında kaynak kişiden alınan bilgi ile kurulan ilişki düzeyi seviyeli olmak zorunda olduğu gibi tarafsızlık ilkesi etrafında olmalıdır.

²⁰ Ekici, 2018, s.29-30.

Artvin yöresinde masal derleme esnasında ulaşılan kaynak kişilerin yaşları, orta ve üstü olarak görülmüştür. Gidilen köylerde görüşülen kişilere sorulan sorular halk anlatıları üzerine detaylı olarak yapılmıştır. Kişilerin yöre ve masal hakkındaki düşünceleri elde edilmeye çalışılarak bağlam oluşturulmaya çalışılmıştır. Kişiler daha çok eski zaman dilimlerinde kendilerine diğer kaynak kişiler tarafından anlatılan veya sözlü kültür ortamında aktarılan bilgileri sade ve yalın bir dil ile kimi zaman ise yöre ağzını kullanarak aktarmışlardır. Gürcistan bölgesine yakınlık nedeniyle anlatımları kimi zaman o yörenin dil uzuvlarını içine alsın da aktarım esnasında oluşturulan dil sade ve yalın Türkçedir. Kaynak kişiler sevecen ve hoşgörülü davranarak bildikleri masalları aktarmış, geleneği yaşatma çabasında bulunmuşlardır.

Kaynak kişilerin masalı bitirip bir diğer masala başlamaları kimi zaman bilinçli olarak kesilerek daha önceki masal ortamları hakkında bilgiler almak üzere sorular sorulmuştur. Masalın nesiller boyu anlatılmasına katkı sağlayan aktif masal anlatıcıları sayesinde masal dinlemek isteyen kişiler, bu kişilerin yanına giderek ya da bu kişileri evlerine davet ederek masallar dinlemektedirler. Aktif anlatıcı, masalı anlatırken canlı ve güler yüzlüdür, masalını yer yer görsellik katarak anlatmaktadır. Pasif masal anlatıcıları, masalı bilir fakat aktif olarak anlatma deneyimi yaşamamış kişilerdir. Kimi masalları çok iyi bilmelerine rağmen eğlenmek veya hoşça vakit geçirmek için bu masalları anlatmayı düşünmezler. Pasif anlatıcıların asıl işlevi aktif anlatıcılara ip ucu vererek masal anlatmasını sağlamaktır. Aktif anlatıcıyı teşvik etmeleri ve anlatıcının unuttuğu yerlerde ona yardımcı olmaları bakımından pasif anlatıcılar önemlidir. Aktif masal anlatıcısının vefat etmesi durumunda kimi pasif masal anlatıcıları aktif masal anlatıcısı yerini alır.²¹ Saha çalışmasında da gözlemlenen bu durumda aktif anlatıcının vefatından sonra ondan dinlediği masalları, pasif bir anlatıcı anlatmaktadır. Kaynak kişi; “*o olsaydı, şöyle anlatırdı*” diyerek masalını anlatmıştır.

Derleme çalışmasında kaynak kişilerin eğitim düzeylerine bakılmaksızın masallar derlenmiştir. Okur yazar olup olmamalarına göre masal bilgileri değişiklik göstereceği düşüncesiyle önce okur yazar olmayanlardan masal bilgileri, masal anlatma geleneği hakkında görüşleri alınmış ve bildikleri masallar dinlenmiştir. Çalışma sonucunda görülmüştür ki Yusufeli’nde masal anlatma geleneği, anlatıcının eğitiminden bağımsızdır. Anlatıcının masala ne kadar maruz kaldığı, kimden nasıl dinlediği ve öğrendiği, anlatılan masalı ne derece hatırladığıyla ilgili durumlar masal anlatıcısının eğitimi olup olmamasının önüne geçmiştir.

Saha çalışmasında 23 kaynak kişiden 15’ i kadın iken 8’i erkektir. Masal anlatma geleneği, Yusufeli genelinde kadınlar arasında daha yaygın bir gelenektir. Derleme çalışmasında kadınların utangaç ve çekimser davranması özellikle ortamda erkeklerin bulunduğu durumlarda kendini göstermiş, kimi zaman erkeklerin ortamdaki ayrılması beklenerek masal icra edilmiştir. Kadın kaynak şahıslardan Günsel Çınar, saha çalışması esnasında 13 masal metni anlatmıştır. İbrahim Kasa ise, 3 masal metni anlatarak erkekler arasında en çok masal anlatan kişi olmuştur. Diğer masal anlatıcıları iki ve daha az masal anlatmışlardır.

İncelenen 40 masalın kaynak kişilerinin meslek durumu ise şöyledir; 13 kişi ev hanımı, 1 kişi manav, 6 kişi çiftçi, 1 kişi öğretmen, 1 kişi imam, 1 kişi memurdur. Meslek gruplarının çeşitlilik göstermesi masalın hemen her alandan kişilerin ilgisini çektiğini ve geleneğin farklı meslek gruplarında devam edeceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yusufeli masal derleme çalışmasında, 23 kaynak kişiden 3’ü okuma yazma bilmezken, 16 kişi ilkökul mezunu, 1 kişi ortaokul, 2 kişi lise ve 1 kişi lisans mezunudur. Kaynak kişilerin çoğu ilkökul mezunudur ve bu durum göstermektedir ki okur yazar olmanın masal anlatma geleneğinde olumlu bir etkisi olmuştur. Çalışma esnasında lisans mezunu kaynak kişilerin anlattığı masallar da bir hayli olmasına rağmen daha önce derlenen masalların versiyonları olduğundan çalışmaya alınmamıştır.

²¹ Carl Wilhelm Sydow, “Coğrafya ve Masal Ekotipleri”, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2*, (çev. Tuğçe Işıkhıan), Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2014, s.66.

Gözlem ve Görüşler

Coğrafik olarak dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan Yusufeli yöresinde, ulaşımın zor olması nedeniyle kaynak kişilerin bulunduğu köy veya yaylalara ulaşımında sıkıntılar yaşanmıştır. Köyden kente göçün fazla olduğu Yusufeli’nde, kaynak kişinin köyde yaşadığı söylene de köye gidildiğinde kışın orada yaşamadığı görülmüştür. Bahar ve yaz mevsimlerinde yapılan saha çalışmaları daha verimli geçmiştir. Kentten uzak köy ve yaylalarda masal anlatma geleneğinin hala yaşatıldığı gözlemlenmiştir. Kaynak kişilerin masal bilgisi de kırsalda daha yoğundur.

Köy yaşamı ile beraberinde sözlü kültürün aktarımı daha yalındır. Masallar daha çok orta yaşın üstündeki anlatıcılar tarafından kendilerine büyükleri veya yakınları tarafından aktarılmıştır. Bu aktarım sözlü geleneğin devamı için önemlidir. Sözlü gelenek gelişerek ve yer yer bazı küçük değişimlerle devam etmiştir. Kimi anlatıcılar birden fazla masal aktarımı yaparken, kimi anlatıcılar ise bir veya birden eksik olarak masalın bir kısmını hatırlamış ve aktarmıştır.

Yusufeli yöresinde televizyon, cep telefonu ve internetin yaygınlaşmasıyla eğlenme ve vakit geçirme anlayışı bireyselleşmeyi beraberinde getirmiştir. Her evde hemen her saat açık olan televizyonlar muhabbeti ortadan kaldırmış, komşuluk ilişkilerini bitirme noktasına getirmiştir. Ekonomik sıkıntılar yaşayan halk birbirini çağırıp ikramda bulunma, çay içme gibi gelenek ve göreneklere nadir yapmaya başlamıştır. Bu durum merkezden uzaklaştıkça değişmektedir. Yusufeli’nin çoğu dağ köyleri ile yaylalarında televizyonun olmaması ve telefonun çekmemesi eski günlerdeki gibi muhabbeti doğurmaktadır. Yaşlılar toplanarak masallar, hikayeler anlatmaktadır. Masal anlatma geleneği, merkeze ve teknolojiye uzaklıkla doğru orantılı olarak devam etmektedir.

Yusufeli Masallarında Performans Yaklaşımı

Masal Anlatıcısı

Halkbilimi anlatımları, son dönemlerde icra performans kuramı etrafında gelişim göstermiştir. Sözlü kültür ile elde edilen masal, dilden dile aktarılması veya kaynak kişi tarafından icra edilmesiyle performans kuramının özelliklerini yansıtmaktadır. Sözlü anlatım, bir sosyal oluşum olarak ifade edilmektedir. Bu oluşum, performans kuramı içerisinde üç temel unsur ön plana çıkarmaktadır. Bu üç unsur; anlatan, dinleyen ve anlatılandır. Performans kuramına göre, halk anlatısının icrası bu unsurları kapsamaktadır.²²

Türlerin icrası, topluluktan topluluğa veya kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Eski zamanlarda kam/şaman gibi dini önderlerin günümüz temsilcisi masal anaları ve masal atalarıdır. Eski Türklerde destan ve masal anlatımı, bir nevi ayinle ilgili olarak kabul görmektedir. Şaman/kam sonrası gelenek, büyükler ve dini önderler tarafından devam ettirilmiştir. Destan ve masal anlatımı, akşam ya da geceleri toplulukların bir araya gelmesiyle icra edilmektedir. Masal anlatımı ne kadar uzun olursa olsun anlatıcı icrasını diğer gece devam ettirerek sonlandırmıştır.²³

İnsanlar var olduğu dönemden itibaren sözün aktarım yoluna giderek konuşma ihtiyacı duymuştur. Bu konuşma, zaman içinde anlatı türlerini ortaya çıkarmıştır. Bu türlerden bir tanesi de masaldır. Sözlü gelenek ürünlerinden masalın mutlak bir anlatıcısı bulunmaktadır. Bu kişiler masal anlatımı konusunda ya ustalaşmış ya da yaşlı kişiler olmuştur. Bu kişilere genel olarak masalcı tabiri kullanılmaktadır. Elçin’e göre; “*umumiyetle okumanın ve yazmanın gelişmesini devirlerde ve muhitlerde nesilden nesle intikal eden hususiyetle akşam veya geceleri söylenen masalların ilk yaratıcılarını bilemiyoruz, biz Türkçede masal icra eden sanatçıya masalcı adını veriyoruz*” diyerek masalcı ve masal kavramı üzerine düşüncelerini açıklamıştır.²⁴ Masal anlatıcısı olarak köylerde yaşça büyük kişiler karşımıza çıkmıştır. Bunlar bazen bir nine bazen bir dede olmuştur. Türk kültüründe masalın eğitim, eğlendirme, dil gelişimi gibi yönlerinin yanında kültürün gelişimi içinde önemi büyüktür.

Masal anlatıcısı, aktif bir görev almaktadır. Anlatılan masal, dinleyiciyi hayal alemlerinde dolaştırarak gerçek dünyaya geri getirme özelliğine sahiptir. Usta anlatıcı, dinleyicileri sıkmadan onları

²² Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.325.

²³ Gülcan Kızıloren, “Sözlü Kültür Ürünlerinin İcra Zamanıyla İlgili Bir Tabu: İran Türklerinden Bir Örnek”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 5, sayı: 2, s.405-414.

²⁴ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019, s.370.

daima canlı tutacak bir dil kullanarak gerekli gördüğü yerlerde gösteri de yapabilmektedir. Burada amaç, duygusal ve düşünsel olarak karşıdaki dinleyiciyi etkileyerek duygularını yaşamalarına izin vermektir.²⁵ Sözlü kültür ürünü olan masal türünü anlatan anlatıcı, icra sırasında masala bazı deneyimlerini katabilmektedir. Masalı anlatan usta anlatıcı masalın bazı bölümlerinde anlatıcı hakkında bir kısım bilgiler vermektedir.²⁶

Masal anlatan kişide bulunan diğer özellikler; nefes alımı, sesin kullanımı, icra öncesi hazırlık, kelime haznesinin kullanımı, yaşa hitap, jest, mimik, dış görünüm, gözlem vb. durumlardır. Ayrıca masala hâkim olma, değer aktarımı, soru sorma gibi unsurlar da önemlidir.²⁷

Masal anlatıcısı, anlatımı küçük yaş gruplarına yapacak olursa buna göre anlatım tekniklerine ve özelliklerine hâkim olmalı ve cümlelerini ona göre seçmelidir. Genel olarak masal anlatıcısında olması gereken özellikler ortak çalışmalarda;

“Doğru nefes: Masal anlatıcısının nefes kontrolü önemlidir.

Sesin uygunluğu: Ses tonunun uygun olması

Diksiyon: Telaffuzun önemi

Dil: Kullanılan dil

Hazırlık: Masal öncesi hazırlık olarak nitelendirebilir.

Anlatım: Anlatımın tarzı.

Kelime: Kelime haznesinin geniş olması.

Yaşa uygun kelimeler: Dinleyici grubuna hitap etme.

Dış görünüm: Kılık, kıyafetin önemi

Gözlem: Gözlem gücü önemlidir.

Değer aktarımı: Kültürel öğelerin aktarımı önemlidir.

Masal içeriği hâkimlik: Masala tam olarak hâkimlik.

Eğlenceli anlatım: Masal içeriğine eğlence katma eğlendirme”²⁸ olarak verilmiştir.

Masal anlatıcısı, belirli özelliklere sahip olmalıdır fakat her masal anlatıcısının bu özellikleri tam olarak taşıması mümkün olmamakla birlikte bir kısım özellikleri taşıması yeterlidir. Yusufeli masalları çalışmasında karşılaşılan kaynak kişiler, kılık kıyafet için özel bir çaba içerisine girmemiştir çünkü kaynak kişiler genelde iş yaparken bulunmuştur. Dil, hazırlık ve anlatım bakımından son derece aktif olan anlatıcılar, masal içeriğine de hakimdirler. Kimi yaşlı kaynak kişilerin masal metnini yer yer unuttuğu görülse de bu duruma çok az kişide rastlanmıştır.

Yusufeli yöresinde masal anlatıcıların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Masalı değişik şekillere sokarak yoğuran ve onu yeniden yaratan kadın anlatıcıların çoğu, anlattıkları masalları aslında dedelerinden, amcalarından ya da erkek bir yakınlarından dinlediklerini ifade etmişlerdir. Anlatıcının dinleyiciler için ne ifade ettiği bağlam merkezli bir çalışma için önemlidir. Anlatıcının anlattığı masalın dinleyicilerde ne anlam uyandırdığı, onlara nasıl bir izlenim verdiği saha çalışmasında çeşitli sorularla öğrenilmeye çalışılmıştır. “Masallara inanıyor musunuz?”, “Masallar niçin anlatılır?”, “Masallardan bir sonuç çıkarılır mı?”, “Masalarda verilen öğütlerin işe yaradığını düşünüyor musunuz?”, gibi sorularla hem anlatıcının hem de dinleyicilerin görüşleri alınmıştır. Dinleyicilerden çoğu, küçükken bu anlatılara inandıklarını fakat şimdi yalan, düzmece olduklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte anlatıcının, anlattığı metinle özdeşlik kurarak kimi yerlerde uygulandığı kimi yerlerde de hayıflandığı görülmüştür.

Masalı Kimden Öğrendiği ve Masal Adının Değişimi

Masal, geçmişten geleceğe farklı dokunuşlarla devam eden halk edebiyatı anlatılarından birisidir. Bu anlatı, sözlü kültür geleneğini dilden dile aktararak yaşamaktadır. Sözlü kültür ürünleri,

²⁵ Sema Çeker, Günümüzde Hikâye-Masal Anlatıcılığı Eğitimi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2020, s. 17.

²⁶ Demet Şafak Aydın, Giresunlu Bir Masal Anası: Arife Şafak’ın Masal Anlatıcılığı ve Masalların Bağlamsal Çözümlemesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2015, s. 1.

²⁷ Şahin Oruç ve Sibel Çağır, “Masal Anlatıcılarına Göre Masal Anlatıcılarında Olması Gereken Özellikler”, *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 2020, s.707-723.

²⁸ Oruç ve Çağır, a.e.m, s.713-715.

ortaya çıktığı andan itibaren hem değişim hem de dönüşüm göstererek günümüz halini alma başarısını göstermiştir. İlk yaratıcısı çok fazla bilinmeyen sözlü kültür ürünleri, her anlatan kişiden veya kişilerin yaşamlarından, kültürlerinden örnekler alarak devamlılığını sağlamıştır.

Masal öğrenimi, bir ders olarak değil dinleyici-anlatıcı ilişkisinin bir ürünü olarak nitelendirilebilir. Bu nitelendirilme daha çok geçmiş bir gelenekten gelen masalın, sözlü kültürle dilden dile aktarımı ile sağlanır. Saim Sakaoğlu, “*Masal Araştırmaları*” adlı çalışmasında masalın nesilden nesle anlatılmasında bu aktarım için; “*anlatıcılık daha ziyade anneden çocuğuna veya dede ve nineden torununa geçmektedir. Ayrıca yakın akraba ve komşularından masal dinleyen anlatıcılardan da söz etmeliyiz. Bunlar bilhassa usta anlatıcıları boş zamanlarını bilmekte ve onlardan dinlemek suretiyle öğrenmektedirler*”²⁹ demektedir.

Geçmişten geleceğe devam eden anlatım anneden çocuğa, babadan oğula, dededen toruna devam etmektedir. Bu sözlü kültür ürünü, anlatan kişiler değişim gösterse de aktarımı devam etmektedir. Anlatım gözlemlendiği üzere bazen bir köy kahvesinde bir kişi tarafından, bazen çalışma esnasında zaman geçirmek için anlatılmaktadır.

Masalların adında değişme genelde anlatıcının masalın adını hatırlamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Masalın içeriğine hâkim olan ama ismini hatırlamayan anlatıcı, “*bu masalın adı şu olsun*” diyerek masalı anlatmış ya da masalı anlattıktan sonra masala bir isim koymuştur. Bazı anlatıcılara masal der demez masalların isimlerini söyleyerek “*bunları biliyorum*” demiştir. Kimi anlatıcılarda bilinçli olarak masalın adını değiştirerek yeni bir isim koymuştur. Yusufeli ilçesi Eren köyünden masal anlatıcısı Salli Özdemir, “*Üç Oğlan Üç Kız*” masalını önce isim vermeden anlatmış, sonra ismini hatırlamadığını ama olsa olsa bu isimde olacağını söyleyerek “*Üç Oğlan Üç Kız*” olsun demiştir. Masal anlatıcısı Gülhanım Pelit, “*Keloğlan ile Yüzüğü*” adlı masala kendisinin isim koyduğunu ve masalı annesinden isimsiz olarak öğrendiğini ifade etmiştir. Masalı anlatan Pelit, masalın metnine hiçbir ekleme yapmadığını sadece ismini kendi koyduğunu açıklamıştır.

Yusufeli yöresi saha çalışmasında derlenen masallar genelde yaşlılardan öğrenilmiştir. Kimi anlatıcı dedesinden, kimi anlatıcı ninesinden dinleyerek öğrenmiştir. Kaynak kişilerden en yaşlı olanı 1929 doğumlu Ayşe Tamyürek’tir. Anlattığı masalları ninesinden öğrendiğini ve ninesinin geceleri onu uyutmak için masal anlattığını söylemiştir. Adı geçen masal anlatıcısı, masalın adında bir değişiklik yapmadığını ve metinde de herhangi bir yeri atlamadığını belirterek hala ilk duyduğu günkü gibi hatırladığını belirtmiştir. “*Oğlan Geldim Kız Giderim*” masalını anlatan kaynak kişi, yaşı dolayısıyla sık sık dinlenmiş nefesini toplayarak masala devam etmiştir. Anlattığı masalı kapı eşiğinde oturarak anlatmıştır. Çünkü ninesinin onu yatağa koyduktan sonra eşikte oturup anlattığı gibi kendisinin de o manzarayı gözlerinde canlandırdığını söylemiştir. Yamaçüstü köyünden anlatıcı Sevim Billur, masalları ninesinden öğrendiğini belirtirken, Köprüören köyünden masal anlatıcısı Hatice Kitapçı, masalı halasından öğrendiğini belirtmiştir. Masal, hangi yaştan kişiden derlenmiş olursa olsun o kişi de bir üst nesilden öğrendiğini ifade etmiştir. Masal anlatıcıları; annesi, babası, ninesi, dedesi, amcası, halası gibi birinci derece yakını ya da ikinci derece akrabasından öğrendiğini aktarmıştır.

Masal Dinleyicileri

Halk bilgisi ürünlerinin oluşum ve gelişim aşamasında farklı kuram ve yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu kuramlardan anlatıcı, dinleyici ve bağlamı içerisine alan kuram performans kuramıdır. Performans kuramının önemli temsilcilerinden biri Dan-Ben Amos olarak bilinmektedir. Dan-Ben Amos performans icra yöntemi için metnin değil aynı zamanda metni oluşturan diğer birtakım unsurlarında ele alınması gerektiğini düşünen halkbilimcilerindendir. Ona göre bu yöntem; “*unsurlar arası ilişkiyi araştırma yöntemidir*”. Üç farklı unsurdan yola çıkarak bu unsurlar ile halk bilgisi ürünlerini incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu üç unsur şunlardır:

- Bireysel boyut (Anlatıcı-İcracı)
- Sosyal boyut (Dinleyici-İzleyici)
- Anlatı-Söz Boyutu (Anlatılan)³⁰

²⁹ Sakaoğlu, 2010, s.135.

³⁰ Oğuz vd., a.g.e., s.88.

Bu üç unsurdan yola çıkarak halk bilgisi ürünlerinin incelenmesi gerektiği görüşünü savunan Dan-Ben Amos masallar üzerine düşüncelerinde ise oraya çıktığı toplumdan bazı yöntem ve yollarla göç ederek değişikliklere uğradığı düşüncesine sahiptir. Ona göre: sosyal, kültürel ve bazı değişkenler masalın olması gereken şekilden farklılıklar getirebilmektedir. Masalların oluşum ve gelişimi farklı yol ve yöntemlerle meydana gelmiş olmasından dolayı masalın değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir. Toplumdan topluma farklılık gösterebilen masallar mevcuttur. Hatta daha ileri gidilirse masallar köyden köye farklı unsurlar barındırarak değişmektedir.

Konuşanın ve dinleyenin ortak iletişim diline sahip olması, birincil merkez olan masalcının zihninden aktarılanların dinleyici tarafından çözümlenme, anlama ve anlamlandırma işleminin anında gerçekleşmesini sağlar. Bu nedenle, sözlü kaynaklardan derlenen masalların bağlama ait söz konusu ortak iletişim birimlerinin anlamlarının bilinmesi ve bununla ilgili verilerin elde edilmesi önemlidir.

Dan-Ben Amos dışında diğer bir halkbilimci olan Linda Degh, sözlü kültür konusunda ezberin önemi üzerinde durmuştur. Masalacı, birçok masalı aklında tutan ezber yeteneği oldukça iyi kimselerdir. Linda Degh'e göre masal; "*antik dünyanın ve feodal düzenin izlerinden unsurlar barındırır. Ancak kurgusal olarak masalın kendisi dengeli, düzenli ve mantıklı bir yapıdır, dinleyiciyi tatmin etmeye yola çıkarken objektif bir yargıç gibi hareket eder. Masal kahramanı başarıya akılcı cevaplarla ulaşır.*"³¹ Masalın yapısını şekillendiren, masal anlatıcısının dışında dinleyicilerdir. Kimi yerlerde dinleyici müdahalesiyle anlatıcı, masalı farklı bir boyuta taşıyabilmektedir.

Masalın temel özelliği, yaratımının farklı topraklarda oluşarak yayılmasıdır. Masalacı her zaman temelini kendi topraklarından almaktadır. Masal, oluştuğu kendi kültür çevresinin varlığından izler taşır. Masallarda yer alan toplumsal sorunlar genellikle benzerlik göstermektedir. Anlatıcı kimi zaman zıtlıklardan yararlanırken kimi zaman da kendi düşünce yapısından veya tecrübelerinden ekler sunar. Amaç, gerçeği betimlemek ve ona ulaşılmasını sağlamaktır.³² Genel olarak Linda Degh masalın yaratım ve gelişim aşamasında yaşantıdan izler taşıdığını ifade eder. Bu yaşantıdan izler farklı yerlerde, farklılıklar göstermekle birlikte benzer amaç ve uğraş çabasında olduğu düşünülmektedir.

Masal derleme ortamında, kimi zaman dinleyicilerin usta anlatıcıya müdahalelerde buldukları görülmektedir. Masalın konusu hakkında bilgisi olan dinleyicilerden bazıları anlatıcıya uyarılarda bulunarak kimi yerlerin anlatılmasının o anki ortamda uygun olmadığını söylemektedir. Örneğin, "*Boklu Köse*" masalını anlatan Günsel Çınar, ortamda bulunan dinleyicilerin uyarılarına maruz kalarak masalın adını ve içerisinde geçen büyük abdestle ilgili olan argo ifadeyi kullanmaktan geri durmuştur. Masalda geçen "*bok*" kelimesi büyük abdest olarak değiştirilmiştir. Ortamda bulunan erkeklerin oradan ayrılması sonucu bizlere aslında onun gerçeği rahatlıkla söylenmiştir.

Masal anlatıcısı İbrahim Kasa, anlattığı "*Aslan, Kurt, Tilki*" masalında aslanın kurdu bir pençe darbesiyle yere sermesi sonrası "*kurduğun sümkük gibi yere serildiğini*" ifade etmiş fakat hanımının uğuhh gibi bir uyarıcı sesi sonrası metinden o ifadeyi çıkararak "*ağzı burnu kan içerisinde yere düşmüş*" olarak değiştirmiştir.

Saha çalışmasında belirlenen kaynak kişilerle derleme çalışması yapmak üzere gidildiğinde zaten bizleri bekleyen bir topluluk olduğu gibi bazen masal anlatıcısı masalını sadece bize anlattığı durumlarda olmuştur. Genellikle gelişigüzel toplanan dinleyici topluluğu olduğu gibi kaynak kişinin komşularını çağırdığı bilinçli bir kalabalıkta da masallar anlatılmıştır. İster planlanmış olsun ister planlanmamış olsun, masal anlatıcısının etrafı hemen sarılmış gelen herkes can kulağıyla masalları dinlemiştir. Dinleyiciler, masal anlatıcısının unuttuğu ya da hatırlamakta zorlandığı noktalarda ona yardım ederek masal akışının devam etmesine katkı sağlamışlardır.

Masal Anlatma Yeri ve Zamanı

Sözlü kültür ürünlerinden masal anlatımını etkileyen unsurlardan bir tanesi de masalın icra edildiği yerdir. Eski Türk geleneklerinde masal belli kimliğe sahip kişiler tarafından (kam/şaman) icra edilirdi. Göçebe toplumun getirisi olarak obalarda masal anlatımı, günlük yaşamın bir parçası haline

³¹ Linda Degh, "Hikâye Anlatıcılar", (çev., Âdem Koç), *Milli Folklor Dergisi*, yıl:15, sayı: 59, 2003/Güz, s.113.

³² Degh, a.g.m., s.114.

gelmiştir. Eski Türklerde kişiler masal anlatımını geleneksel bağlamda belli bir düzen içinde akşam veya güneş sonrası belli meydan ve otağlarda icra yoluna gitmişlerdir.

Zamanın değişimi ve gelişen dünya döngüsünde kam/şaman kültürünün yok oluşuyla birlikte masal icra yerlerinde de farklılıklar olmuştur. Teknolojinin tam olarak gelişmediği yerlerden biri olan köyler, halk anlatı türlerinin canlılığını koruduğu yerlerdendir. Masal icrası, tarımın çok olduğu yerlerde, harman zamanı olarak nitelendirilen zaman diliminde, harman yerlerinde, imece yapılan iş sonrası, akşam karanlığına yakın iş sahasında, yorgunluğu unutarak vakit geçirmek için icra edilmektedir. Köylerde, köy evlerinde veya ortak evlerde uzun kış gecelerinde anlatımı tercih edilen masal, derleme çalışmasında kışın köylerde nüfusun az olması ve yaşlıların kente göçmesi ile bahar ve yaz aylarında, bu mevsimlerin akşam saatlerinde yapılmıştır. Yer; ev, köy kahvehaneleri, köy meydanları, evlerin önü, bahçe, gibi mekanlar olmuştur. Bu gibi yerlerin masal anlatma veya dinleme alanı olarak kullanıldığı görülmüştür.

Destan ve masal anlatımı eski Türk geleneklerinde var olan ve süre gelen bir gelenektir. Eski Türk topluluklarında masal anlatımı gece veya güneş batışını takip eden bir zaman çizgisi dâhilinde yapılmıştır. Bunun sebepleri arasında insanların günlük işleri sonrası eğlenme, dinlenme ve hoşça vakit geçirme sayılabilmektedir.

Masal anlatma zamanını belirlemede sadece bazı ihtiyaçlar değil, eski dönemlerde inançlar da bu konuda etkili olmuştur. Gündüz masal anlatmanın kötü sonuçlar doğuracağını Aça, saha çalışmasından örnekle sunmaktadır; “gündüz vakti gittiğimiz derleme çalışmasında; “*gündüz masal anlatılmaz. Gündüz masal anlatılırsa dağdaki koyunu kurt yer, çobanın başına bela gelir veya bizim başımıza bir felaket gelir*”³³ ifadeleriyle açıklamıştır. Belki de iş vakti insanların oyalanmasının önüne geçmek için söylenen bu bahane Artvin yöresi masal derleme çalışmasında da karşımıza çıkmıştır. Kaynak kişilerden birçoğu, “*şimdi olmaz, gündüz vakti masal anlatılmaz. Akşam gel. Şimdi anlatırsam işlerim ters gider*.” gibi sözlerle bizleri akşam davet etmişlerdir.

Masal derleme çalışması için en uygun dönem genel olarak kış mevsimi olarak gösterilmektedir. Kışın köy yerlerinde tarım ile uğraşanların sayısı fazla olmadığından kış gecelerinin vakit geçirme eğlencesi masal olarak gösterilmektedir. Geçmiş dönem hatıraları ve bunun yanında bilhassa anılar uzun kış gecelerinin en vazgeçilmez ögesi görülmektedir.³⁴ Masal her ne kadar kış gecelerinin vazgeçilmez etkinliği olsa da Yusufeli’nde kış mevsiminde gidilen çoğu köyde bir iki kişinin dışında kimseye ulaşılammıştır. Kışın kent merkezine göçen yaşlılara bahar ve yaz aylarında ulaşarak derleme çalışması yapılmıştır.

Teknolojik aletlerin az olduğu bölgelerde, uzun kış gecelerinin vazgeçilmez unsuru olarak akşam yatmadan önce icra yoluna gidilen masallar, günümüzde yerini dizilere bırakmıştır. Masal anlatım zamanı yöreden yöreye bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği gibi benzerlik de göstermektedir. Masal anlatım zamanı, genellikle çocukların uyku vakitleri ile köy işlerini bitirmiş insanların akşamlarını eğlenceli hale getirmesidir. Masal anlatıcısı, dinleyicinin isteği doğrultusunda anlattığı uzun bir masalı o gün bitirmeyerek ertesi gün bitirebilir. Bu genellikle gündüz yorulan dinleyicilerin masalın sonunu beklemeyecek kadar uykularının gelmesi sonucu olmaktadır. Kış mevsiminde yapılan derleme çalışmasında bu durum genelde uzun geceler olması nedeniyle bizlerin karşısına çıkmamış masal o gece bitirilmiştir.

Derlemenin planlanması ilk olarak sonbahar mevsiminde başlatılmıştır. Kış mevsiminde köylerin boşaldığı gözlenerek derleme çalışmasının yoğunluğu yaz ve bahar aylarına sarkıtılmıştır. Kaynak kişilerin daha kolay tespit edilmesi ve ulaşılammayan kaynak kişiye bir sonraki mevsim ya da yılda ulaşma imkânı sağlaması için saha çalışması iki yıla yayılmıştır. Dağ köylerinde veya yaylalarda yaşayan kaynak kişiye ulaşmak için sabah erkenden yola çıkıldığında öğle saatlerinde ulaşılacak istenen yere ulaşılmıştır. Kaynak kişi akşam anlatacağını belirttiğinde akşama kadar beklenilmiş derleme yapıldığında kimi zaman kaynak kişi misafirperverliğini göstererek bizleri misafir etmiştir.

³³ Mehmet Aça, “Destan ve Masal Anlatımı Zamanı ile Ortamını Belirleyen İnanışlar Nelerdir?”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri*, (ed.Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin), Ankara, 2007, sayı: 14, s.356-371.

³⁴ Saim Sakaoglu, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s.76.

Değişen ve dönüşen dünya düzeninde sözün önemi giderek azalmaktadır. Teknolojinin girdiği evlerde muhabbet bitme noktasına geldiği gibi gelenek ve görenekler de canlılığını yitirmek üzeredir. Araştırma için gidilen köylerde bir iki yaşlı aile dışında gençlerin oraya hiç gelmediği ya da gelmek istemediklerinden dert yanılmıştır. Sağlık sorunları yaşayan yaşlılar da kışın köylerde durmak istememektedir. Kaynak kişiler, köy muhtarlarının yardımıyla belirlenmiş ve tanışılmış olsa da çoğu kaynak kişiyle tesadüfî olarak tanışılmıştır. Artvin’de doğup büyüyen bir alan araştırmacı olarak kaynak kişilerle iletişimde veya dinleyicilerle anlaşmada bir sorun yaşanmamıştır.

Masal anlatıcısı ile dinleyicilerin aynı dili konuşması, aynı örf ve adete sahip olmaları, sosyal ve kültürel unsurların aynı olması benzer ürünlerin doğmasına ve yayılmasına vesile olmaktadır. Köylerine yeni gelen birisi kendi kültürlerinden olmasa bile masal anlatıcısı, onu eğlendirmeyi başarabilmektedir. Saha çalışmasında böyle durumlarla karşılaşmış ve gözlemlenmiştir. Farklı illerden kişilerin yayla şenliğine geldiği Yusufeli’nde masalcının anlattığı masalı dinlediği ve yöresel ifadelerle rağmen masalı anlayarak mutlu olduğu tespit edilmiştir. Doğal ortamında masal anlatan kaynak kişi rahat tavırlar sergilerken kalabalık içerisinde gerilmiş, kimi yerleri unutmuştur. Bağlamın güçlü tutulması için derlemeci gerekli hazırlığı yapmış olsa da bu yapaylıktan ileri gidememiştir.³⁵

Yusufeli saha çalışmasında yapılan çalışma daha çok yapay ortamlarda olmuştur. Bu durum kaynak kişilere daha önce haber verilmesinden kaynaklanmıştır. Planlanmadan gelişen masal anlatma ortamlarından biri Demirkent köyünde Günsel Çınar tarafından gerçekleştirilmiştir. Tesadüfen karşılaşılan kaynak kişi yol kenarındaki kütüğe oturarak iş dönüşü orada biriken hanımlara 6 masal anlatmıştır. Bütün masalların anlatılarak bitirilmesi iki saat sürmüştür. Orada biriken ahali planlanmadan toplanmış kaynak kişi bizlere tesadüfen masal anlatmıştır. Doğal ortamda dinlenen bu masalarda, metin, doku ve bağlam birebir gözlemlenmiş kayıt altına alınmıştır. Bağlamın iki unsuru olan anlatıcı ile dinleyici söz konusu durumda kendiliğinden oluşmuştur.

Kaynak kişilerin cinsiyeti, dinleyicilerinki kadar önemlidir. Cinsiyet, yaş, eğitim, statü ve nerede yaşadıkları gibi etmenler masal anlatanın tutumunu, masalın içeriğini ve üslubu etkilemektedir.³⁶ Masal anlatıcısının cinsiyeti ile dinleyicilerin cinsiyeti, masalın içeriğinde değişikliklerin olmasına neden olmaktadır. Bir kadın anlatıcı, kadınlara hitaben anlattığı masalda erkek birinin ortama girmesiyle masalı yer yer keserek kimi kelimeleri kullanmadan anlattığı görülmüştür. Bazı yaşlıların “*onlar benim evladım*” diyerek argo kelimeleri söylemesi ya da cinsel içerikleri masaldan çıkarmaması durumları da gözlemlenmiştir. Kimi utangaç masal anlatıcılarını karşı cinsten birinin cesaretlendirmesi durumunda anlatıcının utanarak heyecanlandığı gözlemlenmiştir.

Masal Metni

Masal metninin icrası zor bir sanat olarak ifade edilebilir. Masal anlatımında anlatıcının kimliği, masalın içeriğinde farklılıkların olmasına sebep olabilmektedir. Aynı masalın birçok kişi tarafından icra edilmesi mümkündür fakat, anlatan kişinin cinsiyeti, eğitim durumu, sosyal statüsü ve yaşı gibi etmenler masalın içeriğinde değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Anlatılan birçok masalda erkek anlatıcıların argo kelimeleri masal metninde daha fazla tercih ettiği saptanırken kadın anlatıcıların da özellikle yaşı ilerlemiş olanların cinsel ifadeleri ya da küfürlü ifadeleri masalarda kullanmayı tercih ettiği görülmüştür. Anlatıcının yaşı, masal metnini unutmaması ya da eksik anlatması şeklinde masal metnini etkilemektedir.

Kaynak kişilerin cinsiyeti, dinleyicilerinki kadar önemlidir. Cinsiyet, yaş, eğitim, statü ve nerede yaşadıkları gibi etmenler masal anlatanın tutumunu, masalın içeriğini ve üslubu etkilemektedir. Masal anlatıcısının cinsiyeti ile dinleyicilerin cinsiyeti masalın içeriğinde değişikliklerin olmasına neden olmaktadır. Bir kadın anlatıcı, kadınlara hitaben anlattığı bir masalda erkek birinin ortama girmesiyle masalı yer yer keserek kimi kelimeleri kullanmadan anlattığı görülmüştür. Bazı yaşlıların “*onlar benim evladım*” diyerek argo kelimeleri söylemesi ya da cinsel içerikleri masaldan çıkarmaması durumları da görülmüştür.

Masal anlatımı, eğitim durumuna göre de değişiklik göstermektedir. İlkokul ve üstü bir eğitime sahip kimseler daha duru bir Türkçe ile masal icrasını sağlarken diğer icracılar yöresel ağız kullanarak

³⁵ Dundes, a.g.e., 49.

³⁶ Dundes, a.g.e., 47.

masal icra etmişlerdir. Yöresel dil kullanılması, dinleyici kitlesinin o yöreden olmaması ya da derlemecinin yörenin ağız özelliklerine hâkim olmaması gibi durumlarda metnin tam anlaşılmasını doğurmaktadır. Bizler Yusufeli masal derleme çalışmasında böyle bir sorunla karşılaşmadık çünkü doğup büyüdüğümüz memlekette olmanın avantajına sahiptik. Yöresel dil, metin için zenginliği ifade etse de metinlerde yer alan yöresel kelimelerin herkes tarafından anlaşılmasını sağlamak adına Türkçe verilmesi uygun görülmüştür.

Masalın anlatıldığı ve anlatıcının yetiştiği ortam ile ağız özellikleri masal metnine geçmektedir. Masal anlatıcısının metinde kullandığı kimi kelime ve deyişlerin yöre ağızıyla kullanıldığı görülmüştür. Bunda amaç hem anlatıcının rahat hissetmesi hem de dinleyici kitlesinin anlatılanı anlamakta güçlük yaşamayacağına olan inançtır. Yusufeli masal anlatıcılarından Günsel Çımar'ın anlatmış olduğu “*Sabır Taşı*” masalında geçen “*Poşa*” ifadesi, yörede yaşamlarını sürdüren Lom halkını temsil etmektedir. Lom, poşa, çingene gibi farklı adlandırmalar ile tanınan bu halk, Artvin yöresinde özellikle Yusufeli ve Ardanuç'ta yoğun nüfusa sahiptir. Bir diğer masal anlatıcısı Halit Yener'in anlatmış olduğu “*Gollo Guduz Tilki*” masalında kullanılan “*gollo*” kısa manasına gelirken “*guduz*” uyuz demektir.

Yöresel ağız kullanılarak masalını anlatan Yurdağül Demir, “*Nene ile Kurbağa*” masalında Artvin yöresinden olmayan birinin metni okumasında zorluk yaşayacağı gibi kimi kelimeleri anlamakta da sorunlar yaşayacağı muhtemel görünerek sade Türkçe ile verilmiştir. Örnek olması için aşağıda metinden kesitler hem sade Türkçe ile hem de yöresel ağız ile verilmiştir.

“Nene gahiye gediye gediye gediye daşların dereklarun içina içina goturiyeler neneyi. Nene gediye gurbağayı gurtariye. Bu nenenin goynina goltuğuna gaturiyelar soğan gabuği doldiriyelar. Nene yolda galiyekan diyeki:

—Nedicam bu soğan gabuhlarıniki goturem, diye.”

“Nenenin kapısına gelen de bir kurbağaymış. Kurbağa önde nene arkada bunlar taşların arasında düşe kalka bir kayanın dibine varmışlar. Nene taşın dibinde doğum yapmak üzere olan kurbağaya yardım ederek doğum yaptırmış. Neneyi oraya getiren kurbağa nenenin koltuk altlarına soğan kabuğu doldurmuş. Nene dönmüş evine gelirken:

— Bu soğan kabuklarını götürüp ne yapacağım? Atayım gitsinler, demiş.”

Bu gibi durum “*Golo Guduz Tilki*” masalında da meydana gelmiştir. Adı geçen masaldan bir kesit vermek gerekirse;

“Aşam garantuh basduğunda bi tilki galmiş. Çivida asılı duran bahracın içindaki süti içerkən nene ahordan çıhmiş. Tilki gaçerkən bahçe gapısını nene sertca gapatmış tilkinin guyruği gapiya sıhışmış. Gaçmak üçün sertca guyruğunu çekinca guyruği kökündən gopmiş.”

Yukarıda verilen iki masal metni de derlendiği gibi, yöresel ağız kullanıldığı şekliyle yazıya geçirilmiştir. Masal metinleri anlaşılabilirliği sağlanarak incelenmesinin sağlıklı olması adına sade Türkçeye çevrilerek verilmiştir. Yöresel ağız sorunu dışında masal metninin hatırlanmaması da bizlerin asıl metne ulaşmasını zorlaştırmıştır. Masalın eksik ya da parça olarak hatırlanması söz konusu olduğunda kaynak kişi, “*beş, on yıl önce olsa hepsini bilirdim*” gibi ifadeler kullanarak yaşlılıkla beraber kimi yerleri unuttuğunu dile getirmiştir. Bazı kaynak kişilerle görüşme sağlandığında “*köyün şu kişisi çok bilirdi ama öldü, ben az biliyorum*” gibi ifadelerle bizlere geç kalındığı hatırlatılmıştır.

Sonuç

Sözlü kültür unsurlarından olan masal, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze gelmiştir. Halkın ürünü olan masallar, insanların; duygu, düşünce, sevinç ve üzüntülerinden izler bulunduran ürünlerdir. Fonksiyonel bir yapıya sahip olan masallar, teknolojinin gelişmediği dönemlerde halkın eğlence ve dinlenme etkinliklerinden olmuştur. Değişen zamana ve gelişen olaylara ayak uydurmaya çalışan masallar, eski etkinliğini koruyamasa da yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Masal anlatma geleneği Yusufeli yöresinde dağ köyleri ile yaylalarında eski canlılığına sahiptir.

Yusufeli'nde masal anlatanlara, masalacı, hikayeci ve masal anası gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Masal icra edenler masalları, genellikle büyüklerinden dinlemiş ve öğrenmişlerdir. İlçede

saha çalışmasında tespit edilen bir diğer husus, masal anlatma geleneğinin hanımların bir arada bulunduğu ortamlarda daha çok uygulandığı yönünde olmuştur. Masal anlatanların yaşları daha çok elli yaş üstü olduğu belirlenmiştir. Yusufeli yöresinde masalların, coğrafi şartların zorluklarının anlatıya aktarılmış hali olarak görülüp okunması yerinde olacaktır. Masal anlatıcısı, duygusunu, düşüncesini, dini inanışını, yaşadığı hüznlerini, dertlerini, kederini, sevincini masala serpiştirmektedir.

Sahada edinilen izlenimlerde televizyon ve telefonun yaygınlaşması ile iletişimin azalmış olduğu ve sözlü kültür unsurlarının anlatılmasında sıkıntılar yaşanıldığı saptanmıştır. Gelişigüzel gerçekleşen masal anlatma ortamlarında dinleyici ile sosyal çevre arasındaki bağ gözlemlenerek aktarılmaya çalışılmıştır. Doku, bağlam ve metnin güçlü olduğu masal ortamları olduğu gibi planlı oluşturulan ortamlarda anlatılan yapay bağlam da oluşmuştur.

Yusufeli genelinde özellikle dağ köyleri ve yaylalarda masal anlatma geleneği yaşatılmaya çalışılmaktadır. Her akşam toplanan kalabalığa grubun en yaşlısı ya da aktif masal anlatıcısı o güne uygun ya da içinden gelen bir masalı anlatarak ortamı hazırlamaktadır. Kaynak kişilere yer yer sorular sorularak bilinçli yönlendirme sonucu hatırlamadığı kimi masallar hatırlatılarak kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Yaş oranı yükseldikçe hatırlamada sorunlar yaşanmakta veya masalın kimi kısımları atlanarak direk sonuca gelmek istenmektedir. Bu durumlarda masal anlatıcısı dinleyicilerden beklediği tepkiyi aldığı anda masalı kısımdan metnin tamamına tabi olarak anlatısını bitirmektedir.

Sosyal çevrenin, yerin ve zamanın belli olmadığı gelişigüzel gelişen masal ortamlarında bağlam tam olarak gözlemlenmiştir. Masal anlatıcıları masal anlatma zamanı olarak genellikle akşam saatlerini seçse de yayla gibi ortamlarda masal hemen her zaman anlatılmıştır. Anlatıcılardan gündüz vakti masal anlatmanın uğursuzluk getireceği söylemiyle karşılaşmış olsa da bu, saha genelinde birkaç kişiyi geçmemiştir.

Yusufeli masallarının derlenmesinde salt amaç metne ulaşmak olmayıp dinleyici, anlatıcı, bağlam bir bütün olarak görülmüş ve buna göre hareket edilmiştir. Kimi masal anlatıcılarının masal ortamına göre metni değiştirip dönüştürdüğü görülerek farklı ortamda masalın gerçek metnine dair bilgiler alınmıştır. Kadın anlatıcıların, erkek dinleyicilerin olduğu ortamlarda masalarda yer alan cinsel ifadeler ile argo ifadeleri değiştirdiği saptanmıştır. Bunun gibi masal anlatıcısı erkek olduğunda da durum değişmemiş masal metninde yer alan küfürlü ifadeler kadın dinleyiciler karşısında söylenmeyerek metinden çıkartılmıştır. Kimi masal anlatıcılarının o anki ruh hallerini, duygu ve düşüncülerini, olmasını istediği sonuçları masallara eklediği görülmüştür.

Kaynakça

- Aça, M. (2007). “Destan ve Masal Anlatımı Zamanı ile Ortamını Belirleyen İnanışlar Nelerdir?”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri*. Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin (Ed.), Ankara, s.356-371.
- Başgöz, İ. (2012). *Türkümlü Aşk Hikayeleri Bir Gösterim Olarak*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Ben-Amos, D. (2006). “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1*. (çev., Metin Ekici). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ben-Amos, D. (2015). “Halk Bilgisinin (Folklorun) Bağlamı: İmalar ve Beklentiler”. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-3*. (çev., Metin Ekici). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Çeker, S. (2020). Günümüzde Hikâye-Masal Anlatıcılığı Eğitimi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), İstanbul.
- Çelik Kan, A. ve Kitapçı, H. (2022). “İşlevsel Kuram Bağlamında Yusufeli (Artvin)’nde Mâni Söyleme Geleneği”, *Asya Studies*, Yıl:6, Sayı:19, ss.123-130, Bahar. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2129542>
- Çevirme, H. (2021). Masalarda Eleştirel Düşünme, Müskürümü Sultan Masalı Örneği. *Folklor / Edebiyat*, Yıl:27, Sayı: 106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe/issue/62273/933528>
- Çıplak Coşkun, N. (2014). *Alevi Cemlerinde Nefesler*. İstanbul: Otorite Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Degh, L. (2003). Hikâye Anlatıcılar. (çev., Adem Koç). *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:15, S. 59. Güz, ss.104-117.
- Dundes, A. (2006). “Doku, Metin ve Konteks”. (çev., Metin Ekici). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-1*. (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ekici, M. (1998). “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin Önemi”. *Milli Folklor*, (39), ss. 25-34. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=39&Sayfa=24>
- Ekici, M. (2018). *Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Elçin, Ş. (2019). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Görkem, İ. (2000). *Halk Hikâyesi Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kızıllören, G. (2022). “Sözlü Kültür Ürünlerinin İcra Zamanıyla İlgili Bir Tabu: İran Türklerinden Bir Örnek”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, ss.405-414.
- Oğuz, Ö. vd. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Oruç, Ş., ve Çağır, S. (2020). Masal Anlatıcılarına Göre Masal Anlatıcılarında Olması Gereken Özellikler. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), ss.707-723. <https://asosindex.com.tr/index.jsp?modul=articles-page&journal-id=450&article-id=442446>
- Önal, M. N. (2011). *Muğla Masalları*. Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2010). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Sydow, C. W. (2014). Coğrafya ve Masal Ekotipleri. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2*. (çev. Tuğçe Işıkhhan). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Şafak Aydın, D. (2015). Giresunlu Bir Masal Anası: Arife Şafak’ın Masal Anlatıcılığı ve Masalların Bağlamsal Çözümlemesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Ankara.

Kaynak Kişiler

Adı Soyadı	Doğ. Tar.	Eğitim Durumu	Mesleği	Köy	İlçe	Masalı Kimden Öğrendiği
İbrahim Kasa	1948	İlkokul	Çiftçi	Yüncüler	Yusufeli	Dede
Günsel Çınar	1953	İlkokul	Ev Hanımı	Demirkent	Yusufeli	Babaanne
Yurdağül Demir	1949	İlkokul	Ev Hanımı	Merkez	Yusufeli	Ana anne
Tuncay Selim	1972	Lise	İmam	Köprüören	Yusufeli	Dede
Fazlı Tataroğlu	1944	İlkokul	Çiftçi	Barhal	Yusufeli	Anne
Sevim Billur	1956	İlkokul	Ev Hanımı	Yamaçüstü	Yusufeli	Nine
Zeliha Yakıcı	1953	İlkokul	Manav	Merkez	Yusufeli	Nine
Hünkâr Demirel	1956	İlkokul	Ev Hanımı	Dokumacılar	Yusufeli	Ana anne
Gülhanım Pelit	1973	İlkokul	Ev Hanımı	Dokumacılar	Yusufeli	Anne
Aynur Şeker	1972	Ortaokul	Ev Hanımı	Morkaya	Yusufeli	Dede

Yusufeli Masallarının Performans (İcra) Kuramına Göre İncelenmesi

Dilek Çelik	1981	İlkokul	Ev Hanımı	Merkez	Yusufeli	Nine
Ayşe Tamyürek	1929	Yok	Ev Hanımı	Dereçi	Yusufeli	Nine
Resmiye Tamyürek	1942	Yok	Ev Hanımı	Dereçi	Yusufeli	Dede
Salli Özdemir	1935	Yok	Ev Hanımı	Eren	Yusufeli	Anne
Şener Ergüler	1957	Lise	Çiftçi	Kılıçkaya	Yusufeli	Dede
Yüksel Zorba	1962	İlkokul	Çiftçi	Yaylalar	Yusufeli	Dede
Tunahan İnce	1976	İlkokul	Çiftçi	Köprügören	Yusufeli	Baba
Yasin Güzel	1953	İlkokul	Memur	Köprügören	Yusufeli	Anne
Hatice Kitapçı	1990	Lisans	Öğretmen	Köprügören	Yusufeli	Hala
Emine İnce	1983	İlkokul	Ev Hanımını	Köprügören	Yusufeli	Dede
Gülpaşa Salgın	1943	İlkokul	Ev Hanımı	Köprügören	Yusufeli	Anne
Fetehna Yılmaz	1983	İlkokul	Ev Hanımı	Kirazalan	Yusufeli	Amca
Halit Yener	1950	İlkokul	Çiftçi	Köprügören	Yusufeli	Nine